

ILMIY ATAMALARNING TARJIMASI

Kazimova Munavvaroy Ahmadjonovna

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ilmiy atamalarning tarjimasi fan va texnologiya taraqqiyotining ajralmas qismlaridan biridir. Har bir ilmiy sohaning o'ziga xos lug'ati, atamalar tizimi va tarjima qoidalari bor. Ilmiy atamalar hamisha o'zgarib boradi, yangi ixtirolar, ilmiy kashfiyotlar va tadqiqotlar natijasida ularning ham qatori kengayib, takomillashib boradi. Ilmiy adabiyotlarni o'z ona tilimizda to'laqonli o'qib tushunish, ilmiy natijalarni xalqimizga aniq yetkazish va xorijiy tajribani o'zlashtirishda ilmiy atamalarning to'g'ri va aniq tarjimasi nihoyatda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: ilmiy atama, tarjima, ekvivalentlik, terminologiya, lug'at, ilmiy-texnik soha, o'zlashtirish, mazmun, leksika, mutaxassis.

Tarjimada asosiy mezon sifatida atamaning mazmunan eng yaqin, mantiqan to'g'ri va tushunarli bo'lishi talab qilinadi. Zero ilmiy atamalar boshqa leksik birlik kabi erkin o'zgaruvchan emas. Ular fanda aniqlik, soddalik va qisqalik nuqtai nazaridan bir normaga ega. Ilmiy atama faqat biror mavjud tushunchaga nom berish yoki yangi tushunchani ko'rsatib berish funksiyasini bajaradi. Shu sabab, tarjima qilinayotgan atama, avvalambor, ilmiy-texnik mazmunga ega bo'lishi, termini ishlab chiqqan mualliflar tomonidan belgilab berilgan ma'no doirasidan chiqmasligi lozim. Atama tarjimalari jarayonida ko'p hollarda terminologik nолоyiq so'zlardan foydalanish, aralash uslublardan foydalanish, hatto ba'zan o'z yozuvchisi uchun ham tushunarsiz iboralarni qo'llash uchraydi. Bunday xatoliklar jamoatchilik, tadqiqotchi va yoshlarning ilmiy bilimi oshishiga, ilmiy tafakkur muhitining shakllanishiga salbiy ta'sir

ko'rsatadi. Shu sababli, ilmiy atama tarjimasi har tomonlama puxta o'ylangan, tajriba va bilimlar sinovidan o'tgan so'z va iboralar asosida olib borilishi eng to'g'ri va maqbul yo'l hisoblanadi. O'zbek tilidagi ilmiy atamalar tarixiga nazar solsak, XX asrda aksariyat ilmiy sohalarga rus va boshqa xorijiy tillardan ko'plab atamalar tarjima qilindi. Ba'zi hollarda to'g'ridan to'g'ri rus yoki inglizcha so'zlarni o'zlashtirish holatlari ham uchraydi. Yangi ilmiy soha va g'oyalarni rivojlantirishda bunday holatlarning ham o'z o'ri bor. Biroq, vaqt o'tishi bilan milliy terminologiya shakllanib, o'z yozuv va talaffuzi, o'ziga xos mazmun kasb etadi. Shu tufayli, har bir ilmiy atama tarjimasi soha mutaxassislari va tarjimonlar tomonidan puxta o'zlashtirilgan, har tomonlama o'rganilgan holda amalga oshirilishi lozim [1].

Ilmiy atamalar tarjimasi jarayonida leksik, semantik, morfologik va sintaktik xususiyatlariga alohida e'tibor qaratiladi. Atamaning asl shaklini saqlab qolish, uni tilda yot bo'lmagan talaffuz va yozuvga moslab olish katta ahamiyat kasb etadi. Ma'lum sohada keng qo'llaniladigan, lekin turli tillarda turlicha ifodalanadigan atamalar uchun maqbul, mujmal emas, aniq va ravon ekvivalent topish muhim ahamiyat kasb etadi. Buning natijasida o'quvchi yoki kasb sohibi yangi so'z yoki atamani tez o'zlashtira oladi. Tilimizda ilmiy atamalarni shakllantirish va ularni xalqning kundalik nutqiga kiritishda terminologiya ilmiy kengashlari, soha mutaxassislari, olim va tarjimonlarning hissasi beqiyosdir. Ko'plab ilmiy izlanishlar, tadqiqotlar va monografiyalar o'zbek tilida olib borilishi ilmiy atamalar lug'atini boyitadi. O'z navbatida, ilmiy asar va maqolalarda, darslik va o'quv qo'llanmalarida o'zbekcha yangi termin va atamalardan to'g'ri va samarali foydalanish xalqaro ilmiy maydonda O'zbekiston ilm-fanining qadr-qimmatini oshirishga xizmat qiladi. Bugungi globallashuv davrida yangi ilmiy sohalar tez rivojlanmoqda. Shu bois, ilmiy atamalar tarjimasi o'z mohiyati va mazmunini butunlay ifoda qila oladigan, aniq va qisqa bo'lishi darkor. Chunki ilmiy terminlar ko'plab murakkab tadqiqotlarda, rang-barang sohalarda hamda zamonaviy texnologiyalar ildiz

otgan har bir chekka hududda keng qo'llaniladi. Ilmiy atamalar ishlab chiqishda va ularning tarjimasida asosan ilmiy soddalik, qisqalik va mazmutalablik mezonlariga rioya qilinishi kerak [2].

Ilmiy atamalar tarjimasi sohasida muhim tamoyillardan biri ekvivalentlik mezonidir. To'g'ri ekvivalent topish, atama yoki terminning asl ma'nosini saqlab qolish va uni o'zbek tilida aniq aks ettirish ko'pchilik olim va tarjimonlarning doimiy muammosi bo'lib kelmoqda. Ayni paytda, har bir yangi terminni o'z holicha qabul qila olish, unga mos o'zbekcha atama ishlab chiqish, eng avvalo, zamonaviy ilmiy tafakkur va dunyoqarashning namunasidir. So'nggi yillarda O'zbekiston ilmiy jamoatchiligi tomonidan ko'plab ilmiy lug'atlar, terminologik izohli lug'atlar, atamalar to'plami va sohalar bo'yicha maxsus broshyuralar tayyorlanmoqda. Ushbu nashrlar ilmiy atama va terminlar tarjimasida muhim o'rin tutadi. Ular yordamida ilmiy sohalardagi ko'plab yangi termin va tushunchalar aniq, soddalashtirilgan va milliy tilga moslashtirilgan holda keng ommaga taqdim etiladi. Tarjimon va muallif uchun ilmiy atama tarjimasida asosiy maqsad – atamani yangi tillarga moslashtirayotganda, uning asl mohiyatini, ilmiy mazmunini ham saqlab qolishdan iborat. Shu sababdan, soha mutaxassislarining tajribasi, ilg'or xorijiy namunalar, amaliy tavsiyalar va ilg'or ilmiy markazlar tajribasi asosida o'zbek tilida yangi termin va atama yaratishda e'tiborli bo'lish lozim [3].

Hozirgi zamonda ilm-fan, texnika, tibbiyot, axborot texnologiyalari, sotsiologiya, iqtisodiyot va boshqa ko'plab sohalarda yuzlab yangi atamalar va ilmiy terminlar paydo bo'lmoqda. Ushbu atamalar tarjimasi, ularni milliy tilga moslashtirish jarayoni doimiy takomillashuv va o'sish jarayoni ekanligini unutmash kerak. Tarjimachilar, muallif va ilmiy jamoatchilik ushbu jarayonda faol ishtirok etib kelmoqda. Ulardan savodxonlik, aniqlik, kasb malakasi va chuqur bilim talab qilinadi. Ilmiy atamalar tarjimasi jarayonida, shuningdek, morfologik va semantik mezonlarga ham amal qilish lozim. Ya'ni, atamaning tildagi o'rinli ohangini, so'z yasash qoidalarini chuqur o'rganish talab etiladi.

Tilimizga o'zlashtirilgan har bir atama o'z sohalariga to'g'ri moslashishi, umumxalq tomonidan to'g'ri qabul qilinishi va o'z moddiy-mazmuniy mazmunini yo'qotmasligi zarur. Mazkur jarayon, shuningdek, o'zaro hamkorlikda va jamoaviy ravishda amalga oshirilganda ko'proq muvaffaqiyat keltiradi [4].

Har bir ilmiy sohada ishlatiladigan termin va atama, asosan, fanning innovatsion rivojlanishiga, taraqqiyot jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu esa o'z navbatida, soha mutaxassislari va yoshlarni zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish, ilg'or ilmiy yutuqlardan xabardor qilish imkonini beradi. Shu bois, ilmiy atama tarjimasini nafaqat lingvistik muammo, balki ilmiy-amaliy muammo sifatida ham keng tahlil qilinadi. O'z bilim va mahoratini oshirish uchun har bir mutaxassis ilmiy atamalarning tarjima jarayoniga doimiy e'tibor qaratishi zarur. Bu nafaqat o'z sohasidagi hamkasblari bilan aniq, qisqa va samarali muloqot qilishga yordam beradi, balki xalqaro miqyosda ham milliy tilning nufuzi va obro'sini oshiradi. Ilmiy atamalar va terminlarning zamonaviy talablarga mos tarzda to'g'ri tarjima qilinishi milliy taraqqiyot va intellektual rivojlanish kafolati bo'lib xizmat qiladi [5].

Xulosa:

Ilmiy atamalarning o'zbek tilida to'g'ri, aniq va mazmunli tarzda tarjima qilinishi ilm-fan taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Tarjima jarayonida atamalarning qay darajada o'zlashtirilgani, ilmiy-texnik mazmunining to'liq saqlab qolinishi va umumxalq nutqiga mosligi ustuvor ahamiyat kasb etadi. Hozirgi zamonda ilmiy atama va terminlar tarjimasini faqatgina lingvistik jarayon emas, balki ilmiy muhit va umumiy intellektual taraqqiyotning ajralmas qismiga aylangan. Tarjimada aniqlik va qat'iylik, qisqalik va soddalik, soha mutaxassislarning hamkorligi va tajribasidan samarali foydalanish asosiy mezon sifatida xizmat qilmoqda. Ilmiy atamalar tarjimasining doimiy ravishda yangilanib borishi, mamlakatimiz ilm-fani va xalqimizning zamonaviy bilimlarga tayangan intellektual taraqqiyotini

ta'minlashga xizmat qiladi. Shunday ekan, har bir ilmiy atamaning tarjimasi – bilimlar uzluksizligi, ilmiy tafakkur va milliy til taraqqiyoti uchun muhim vosita bo'lib, taraqqiyotga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduvaliyeva, N. (2020). "Ingliz tilidan o'zbek tiliga ilmiy atamalar tarjimasi muammolari." *Filologiya Masalalari*, 2(4), 88-95.
2. Ahmedova, S. (2018). "Ilmiy atamalarni o'zlashtirish va zamonaviy so'z yasash usullari." *O'zbek Tili va Adabiyoti*, 1(3), 112-118.
3. Bobojonov, A. (2019). "O'zbek tilida terminologik tizim va tarjima masalalari." *Til va Tarjima*, 4(2), 76-85.
4. Boqieva, Z. (2022). "Ilmiy atamalar tarjimasi va ularning lug'atlarda aks ettirilishi." *O'zbek Tili Qiyosiy Tadqiqotlari*, 7(3), 67-73.
5. Hamroyev, N. (2020). "Texnik fanlarda ilmiy atamalar tarjimasi." *Oliy Ta'lim Muammolari*, 5(1), 52-59.
6. Jabborova, M. (2021). "Lingvistik terminlarni o'zbekchaga tarjima qilishning asosiy masalalari." *Zamonaviy Filologiya*, 6(1), 29-37.
7. Ro'ziboyeva, Sh. (2018). "Ilmiy atamalar tarjimasida ekvivalentlik muammolari." *Til va Adabiyot Ta'limi*, 1(2), 35-41.
8. Samadova, M. (2019). "Ilmiy-texnik terminlarning o'zbek tilida ifodalanishi." *Terminshunoslik*, 2(4), 101-108.

